

Rádio Slobodná Európa a balónové kampane smerom na východnú Európu

„Križiacke ťaženie kanibalov proti našim ľuďom“
(*Pravda*, 21. januára 1956)

Vajda, Barnabás

Vo februári 1948 Spojené štáty americké radikálne zmenili vzťah voči stalinistickému Československu. Februárové udalosti v roku 1948 nastali tak neočakávane, že podľa J. L. Gaddisa „vo Washingtone vyvolali menšiu vojnovú paniku“¹ a gottwaldovská komunistická diktatúra spôsobila také hlboké sklamanie, že to malo vplyv na komplexnú východoeurópsku stratégiu USA.² Osud Československa vo veľkej miere potvrdil teóriu G. F. Kennana o tom, že vtedajší Sovietsky zväz už dávno nie je tým mierumilovným spojencom, akým bol vo víťaznej etape 2. svetovej vojny, takže keď RSE (Rádio Slobodná Európa) začalo svoje vysielanie, už od začiatku svojho pôsobenia venovalo zvláštnu pozornosť tejto krajine: aj prvé vysielanie tohto rozhlasu 4. júla 1950 bolo namierené do Československa.

Períodu od r. 1951 do r. 1956 charakterizujú balónové akcie, ktoré iniciovala CIA, a boli „podporované“ reláciami RSE. Nápad pochádzal od Franka Wiesnera, ktorý u CIA nahromadil aj vojenské zásoby³, medzi nimi aj niekoľko meteorologických balónov, ktoré ostali z 2. svetovej vojny, pretože takáto forma propagandy existovala už aj počas nej. Jedným z významných expertov na túto problematiku bol Robert Millikan, ktorý tiež podporoval tento nápad.⁴ Potom, ako Wiesner a Millikan presvedčili príslušníkov vlády o svojich predstavách,

1 Gaddis, John Lewis: *Most máš tudjuk* (Teraz už vieme). Európa, 2001, s. 96.

2 O vplyvoch československého komunistického prevratu pozri Michálek, Slavomír: *Pražský komunistický prevrat 1948 na pôde OSN*. In: Michálek, Slavomír: *Rok 1968 a Československo - postoj USA, Západu a OSN*. Historicky ústav SAV, Bratislava, 2008, s. 165-175.

3 Weiner, Tim: *A CIA története*. (Dejiny CIA.) Gabo, 2009, s. 52.

4 Puddington, Arch: *Broadcasting Freedom*. The University Press of Kentucky, 2000, s. 62.

predovšetkým Vládný výbor pre koordináciu psychologických operácií (Psychological Operations Coordinating Committee)⁵, 30. júna 1950 CIA vyhotovila dôverný záznam pre prezidenta Trumana o používaní propagandistických balónov⁶.

V období od r. 1951 do letných mesiacov r. 1956 sa uskutočnilo päť väčších a viacero menších balónových letákových kampaní smerom na Československo, Maďarsko, Poľsko a NDR. Prvá kampaň, ktorá sa uskutočnila experimentálnym spôsobom od 13. augusta 1951, mala názov „Vietor/balóny slobody“ (Winds/Balloons of Freedom; Balóny svobody). Počas tejto akcie prepravilo za dva týždne 3000 balónov až 4 milióny letákov do Československa. Štartovanie balónov zo Západného Nemecka nenarazilo na žiadne prekážky, veď krajina bola okupovaná tromi mocnosťami, a Bavorsko patrilo do americkej vojenskej zóny. Akciu aj tak nebolo možné utajiť. Už aj nahromadenie niekoľko tisíc vodíkových fliaš z celého Nemecka bolo veľkou výzvou, a spustenie balónov tiež vyžadovalo veľa ľudí a celý konvoj vozidiel. Na prvej akcii, ktorá sa uskutočnila v Tirschenreuthe, 13 km od českých hraníc, sa zúčastnilo jedenásť nákladných áut, dva autobusy a tucet osobných vozidiel. Väčšinu 71-člennej obsluhy tvorili miestni Nemci, ku ktorým sa pripojilo niekoľko pracovníkov RSE z východnej Európy (napr. Poliak Boleslaw Wierzbianski a Rumun George Ionesco), ako i niekoľko ozbrojených strážcov.⁷

„Vietor slobody“ po mesiaci a pol, od 26. septembra 1951, doplnila balónová letáková kampaň, ktorá sa viazala k českému Vlaku slobody (Freedom Train). Potom nasledovala pauza. CIA trvalo istý čas, kým vyhodnotila celú akciu, a s udalosťou, ktorá vzbudila veľkú pozornosť v Československu, bolo treba nakladať aj politicky. Zástupca štátneho tajomníka State Departmentu James E. Webb 8. novembra 1951 poslal tajnú správu sekretariátu Rady pre národnú bezpečnosť, ktorá sa zaoberala ďalším plánovaním „zahraničného informačného programu a psychologického boja“. V správe písal Webb o balónoch nasledovne: „Už nejaký čas skúmame možnosť využitia balónov na prepravu propagandistického materiálu pre obyvateľstvo Ruska a jeho satelitov. Po schválení výborom [*Psychological Operations Coordinating Committee*] kompetentná vládna agentúra [*CIA*], v spolupráci so súkromnými organizáciami, vrátane Crusade for

5 U.S. Government's Psychological Operations Coordinating Committee. Friedman, Herbert A.: Free Europe Press Cold War Leaflets. p. 4. <http://www.psywarrior.com/RadioFreeEurope.html> [14.12.2010]

6 Dôverné memorandum CIA, č. 298., z 30. júna 1950. Uverejnil Friedman, Herbert A.: Free Europe Press Cold War Leaflets. p. 4. <http://www.psywarrior.com/RadioFreeEurope.html> [14.12.2010]

7 Friedman, Herbert A.: Free Europe Press Cold War Leaflets. s. 6-9. <http://www.psywarrior.com/RadioFreeEurope.html> [14.12.2010]; ďalej Prescott Evening Courier, August 17, 1951, s. 3., witten by Drew Pearson.

Freedom z New Yorku, iniciovala experimentálne spustenie balónov zo Západného Nemecka smerom na Československo ako do cieľovej krajiny. [...] Analýza účinkov projektu práve prebieha.”⁸

Počas ročnej pauzy sa uskutočnilo zosúladenie balónovej kampane s reláciami RSE. Popritom zdokonalili technické elementy a rozšírili počet štartovacích miest: okrem Tirschenreuthu ako ďalšie štartovacie miesta slúžili aj Hohenhard (350 km severovýchodne od Mníchova), Freyung a Fronau. Plnenie balónov sa uskutočnilo na korbách nákladných áut a vo väčšine prípadov ich pustili z nejakého svahu.

Druhá veľká kampaň smerom na Československo prebehla pod názvom Prospero v období od 13. do 17. júla 1953; za päť dní vzlietlo z Tirschenreutha 6500 balónov s 12 miliónmi letákov. Ak porovnáme Prospero s ostatnými kampaňami, zistíme, že prevážalo málo druhov, len tri rôzne letáky, avšak toto bola prvá taká kampaň, ktorú sprevádzali rozhlasové relácie. Tretia kampaň opäť smerovala do Československa: akcia Veto prepravila veľmi veľa – až 80 rôznych letákov v období od apríla 1954 do septembra 1954.⁹ Na základe neskorších, na Západe uskutočnených rozhovorov, letáky z akcie Veto potvrdili takmer zo 60 obcí, ktoré pokryli celé územie Čiech, ale zo Slovenska prišla potvrdená spätná väzba len z troch miest: zo Zvolena, Nitry a Veľkého Medera.¹⁰ Cieľovou krajinou štvrtej kampane Spotlight (Svetlomet) bolo Poľsko od 12. februára 1955. Použili v nej pätnásť rôznych zásielok, medzi nimi aj príbeh Jozefa Swiatla, šéfa poľskej tajnej služby, ktorý utiekol na západ. Balóny piatej kampane lietali do Maďarska od 1. októbra 1954 do februára 1955; v akcii Focus sa tak dostalo do krajiny 37 rôznych typov letákov, spolu okolo 16 miliónov kusov propagandistického materiálu.¹¹ Podľa Herberta Friedmana od augusta 1951 do novembra 1956 pustili spolu 590 415 balónov smerom na východnú Európu, ktoré prepravili spolu 301 636 883 kusov letákov.¹²

8 Tt. s. 9.

9 The Pittsburg Press, January 10, 1956, s. 15.

10 HU-OSA-300-8-24 News from behind the Iron Curtain, 1954 October, s. 16-22, container no.2.

11 Dobová tlač a neskoršia odborná literatúra ukazuje veľké rozdiely tak v počte spustených balónov, ako i v počte zhodených letákov. Napr. „Some 250 million leaflets in 400 000 balloons“ (The Vancouver Sun, February 21, 1956, s. 4.); Arch Puddington v spojitosti s Prosperom: „sixty thousand in for days“ (Puddington, Arch: Broadcasting Freedom. The University Press of Kentucky, 2000, p. 63.); Prokop Tomek, český bádateľ, v spojitosti s Prosperom uvádza 6500 balónov a 12 miliónov letákov (Tomek, Prokop: Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa - „Objekt ALFA“. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu, Sešity 14., 2006, s. 204.

12 Friedman, Herbert A.: Free Europe Press Cold War Leaflets. s. 3-4. <http://www.psywarrior.com/RadioFreeEurope.html> [14.12.2010]

Strojcovia akcie verejnosti povedali, že balónové akcie iniciuje National Committee for a Free Europe (NCFE, zakladateľ RSE), a odoslané materiály vyhotovuje Tlačový servis RSE (FEP). Spolupracovníci RSE naozaj boli účastníkmi procesu, ale celý kontrolovala CIA. Každopádne cieľ, aby dodali čím viac tlačového materiálu do východnej Európy, pre každého vo svojom jazyku, nebol len samoúčelnou provokáciou. Hoci to vnukala komunistická tlač vo svojich reakciách na tieto kampane, podstatnou úlohou balónov bolo to, aby podlomili jednostrannú komunistickú masovú komunikáciu. Free Europe Press ako „dcérska spoločnosť“ NCFE od samých začiatkov malo za úlohu dodanie tlačových materiálov za železnú oponu. Ale tento úkon do začiatku balónových akcií vedelo splniť len veľmi obmedzené a jeho činnosť sa vyčerpala v distribúcii mesačníka News from behind the Iron Curtain (Správy spoza železnej opony), ktorá bola napísaná v anglickom jazyku.¹³

Organizátori od začiatku spolupracovali s odborníkmi cieľových národov. V československej sekcii bol zostavovateľom textov Zdeněk L. Suda¹⁴, ktorý študoval v Kolégiu Slobodná Európa v Štrasburgu, založenom NCFE, a odtiaľ sa pripojil k RSE.¹⁵ Obsah letákov najprv Mníchov prekonzultoval s New Yorkom, a potom ich vytlačili v Mníchove. Podľa niektorých bývalých spolupracovníkov jednotlivé objednávky neboli menšie ako jeden milión kusov.¹⁶

Počas kampaní púšťali tri typy balónov. Prvý typ bol guľatý gumový balón s priemerom cca 135 cm v červenom alebo čiernom prevedení. Vodíková náplň ich pri štarte zdvihla veľkou silou, a keď veľmi vysoko vybuchli, rozsypali sa v nich uložené letáky.¹⁷ Druhý typ balónov mal vankúšový tvar vo veľkosti cca 2 x 2 metre, bol z priesvitnej polyetylénovej fólie, ktorú naplnili vodíkom. Pred štartom ich zvarili a škatuľu so zásielkou pripevnili k jednému rohu balóna; po uniknutí vodíka z nich sa letáky spustili dole. Najväčšou kampaňou, v ktorej sa použili tieto vankúšovité balóny, bola prvá experimentálna Svoboda. Už pri prvom experimentálnom spustení používali aj guľaté aj vankúšovité balóny, a aj v roku 1954 takéto balóny prepravili tzv. 10 požiadaviek do Československa. S balónmi tretieho typu, ktoré boli väčšie, vysoké cca 10 metrov v tvare kvapky a z priesvitnej fólie, vedeli do cieľa dopraviť ťažšie zásielky do väčšej vzdialenosti.

13 Henze, Paul B.: RFE's Early Years: Evolution of Broadcast Policy and Evidence of Broadcast Impact. In: Johnson, A. Ross – Parta, R. Eugene (eds): Cold War Broadcastings - Impact on the Soviet Union and Eastern Europe. CEU Press, 2010, s. 5., 14.

14 Tomek, Prokop: Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa - „Objekt ALFA“. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Sešity 14., 2006, s. 204.

15 Jankovský-Drážďanský, Karel: Svobodná Evropa... a nyní se už hlásí o slovo Karel Jankovský-Drážďanský. Papyrus, 1995, s. 17.

16 Friedman, Herbert A.: Free Europe Press Cold War Leaflets. s. 9. <http://www.psywarrior.com/RadioFreeEurope.html> [14.12.2010]

17 Prescott Evening Courier, Aug 17, 1951, s. 3. Written by Drew Pearson.

Na spodok balóna bola pripevnená kartónová škatuľa a pod ňou v obálke bol uložený suchý ľad ako prítaž; keď sa suchý ľad vyparil, škatuľa sa nachýlila na bok a vysypal sa jej obsah. Takéto balóny používali v kampani Prospero (1953) a hlavne v akcii Focus (1954); táto druhá smerovala do Maďarska, kde zásielky posielali do väčších vzdialeností. Balóny prevážali letáky, samolepiace nálepky, noviny, fotografie, hliníkové odznaky v tvare Zvona slobody¹⁸, a neskôr aj miniatúrne knihy. Na prvých letákoch, ktoré smerovali do Československa, okrem iného bolo možné čítať: „Milióny slobodných mužov a žien sa spojili a zasielajú vám toto posolstvo priateľstva pomocou slobodných vetrov, ktoré vo výšinách vždy fúkajú zo západu na východ. Neexistuje dost' hlboký žalár, kde by bolo možné skryť pravdu, ani dost' vysoký múr, ktorý by vedel zadržať toto posolstvo slobody. Tyranstvo nemôže kontrolovať vetry, nemôže zotročiť vaše srdce. Sloboda príde opäť.“

Obsah letákov sa v prvom rade viazal na vnútropolitické diania cieľových štátov, ako napr. kritika hospodárskeho systému, voľby, výmena peňazí/bankoviek, zjazd strany, atď. Vyslovene volebný charakter mala kampaň v rámci akcie Veto, ktorá smerovala do Československa, tzv. 10 požiadaviek (10 požadavkú); v nej okrem iného písali napr. po česky a po slovensky: „Komunistický režim žiada od slovenského a českého ľudu, aby mu tento mesiac [máj 1954] pekne a po súdružsky vystavil legitímáciu k ďalšiemu útlaku a vykorisťovaniu. 16. mája by si mal podľa predstáv súdruhov z rodnej [komunistickej] strany slovenský a český pracujúci človek zvoliť dobrovoľne a národnofrontovským nadšením nových drábov do národných výborov. Komunisti si to všetko krásne naplánovali, pripravili a vypočítali.“¹⁹

Takýto obsah a tón zásielok – hlavne tých, ktoré informovali o disidentských hnutiach, ľudských právach a vlnových dĺžkach RSE – v cieľových krajinách bol považovaný za otvorenú protikomunistickú propagandu. V dnešnom vyhodnotení by sme mali brať do úvahy, že propagandistické materiály FEP, merané dobovými mierami, mali pomerne mierny tón. Platí to tak na 10-bodové požiadavky, ktoré ukázali na nedostatky československého verejného života, ako i na Veto, ktoré agitovalo v súvislosti s voľbami. Nárokovaním „slobodných odborov“, „vyšších plátov“, „závodnej autonómie namiesto byrokracie“, „lepších bytových podmienok“ atď. obidve kampane tak žiadali protest obyvateľstva, no nežiadali, aby sa násilne obrátili proti komunistickému štátu.

18 Weiner, Tim: A CIA története. (Dejiny CIA.) Gabo, 2009, s. 149.

19 Friedman, Herbert A.: Free Europe Press Cold War Leaflets. s. 6., 19., 21., 27., 30. <http://www.psywarrior.com/RadioFreeEurope.html> [14.12.2010]

Organizátori dbali na to, aby obsah letákov bol prispôsobený cieľovej krajine. Požiadavky usporiadané do bodov okrem Československa posielali aj do Maďarska. Avšak v týchto materiáloch do Maďarska nebolo 10, ale 12 bodov, a oproti československej verzii kládli väčší dôraz na „slobodu prejavu“, „otázku pôdy“ a „žiadanie väčšieho blahobytu/vyššej životnej úrovne“. Veľmi vysoké percento letákov vôbec nebolo zásielkou politického, ale civilného rázu: spravidla oslovovali robotníkov („rady pre odborárov“), roľníkov („žatevný leták pre farmárov“) a bežnú verejnosť. Mnohokrát apelovali na národné dejiny, ako napr. kalendár s vlasteneckým nápisom alebo obálka s podobizňou T. G. Masaryka a s nápisom „Pravda zvíťazí“. Vojaci a policajti málokedy boli cieľmi balónových kampaní, lebo vlastníctvo letákov by bolo pre nich obzvlášť nebezpečné. Naopak, na letákoch kládli veľký dôraz na priateľský pozdrav, napr. vo forme československých a amerických vlajok, alebo jednoducho formou solidarity, morálnej podpory Američanov voči Východoeurópanom, ktorí žijú pod komunistickým útlakom. Poslalo sa nespočetné množstvo veľkonočných a vianočných pohľadníc, na ktorých textovo apelovali na dôležitosť slobody vierovyznania: „Slobodné národy sú založené na Kristových prikázaniach. Tyranie – od Džingischána cez Hitlera a Stalina – sa snažili zničiť prikázania rovnosti, tolerancie a spravodlivosti.“

Ba ani politické materiály nemali štvavý, podnecujúci tón, skôr taký, aký v hociktovej slobodnej krajine by bolo možné slobodne šíriť. „Z neba spadnuté“ odkazy mnohokrát obsahovali satirické obrázkové materiály, vtipkovali o komunizme a jeho vodcoch. Taký bol napr. „leták s bábätkami“, na ktorom sa dali humorné poznámky a komentáre do úst batoliat o tom, čo oni hovoria na rozhodnutia 10. zjazdu Komunistickej strany Československa.²⁰

Balónové kampane v podstate štartovali naraz so stálymi reláciami RSE. Prvá sa uskutočnila od 13. augusta 1951, čiže o pár mesiacov *po tom*, ako v máji 1951 sa začalo stále československé vysielanie RSE z Mníchova. Rozhlasové relácie zo začiatku boli súčasťou balónovej kampane len letmo. Je typické, že príbeh veľkej „vlakovej lúpeže“ 11. septembra 1951 – keď československý osobný vlak, smerujúci z Prahy na západ, prerazil zázvory na nemeckých hraniciach a utiekol do americkej okupačnej zóny²¹ – nevyužili v RSE, ale hlavne v médiách v USA.

Vo vlakovom incidente, ktorý sa viaže k rušňovodičom Jaroslavovi Konvalinkovi a Karelvi Truxovi, sa nikto neporanil; istá časť zo 108 pasažierov vlaku požiadala o politický azyl (niektoré zdroje uvádzajú 31, iné 18 osôb), ostatní sa vrátili do svojej vlasti, a západné orgány vrátili aj vlakovú súpravu. Vlakovú

20 Friedman, Herbert A.: Free Europe Press Cold War Leaflets. s. 16-17., 22-23., 30-32. <http://www.psywarrior.com/RadioFreeEurope.html> [14.12.2010]

21 Puddington, Arch: Broadcasting Freedom. The University Press of Kentucky, 2000, s. 50.

lúpež – ktorú americká tlač nazvala Vlakom slobody – od 26. septembra 1951 nasledovala intenzívna balónová propaganda. Počas niekoľkých nocí vzlietlo okolo 10 000 balónov asi s 8 miliónmi letákov smerom na Československo.²² Medzi odkazmi bol aj jeden osobný odkaz, v ktorom hlavní aktéri prehovorili k tým, ktorí ostali doma: „Drahí krajanovia! Prosíme vás, neverte, že s našim útekem mali čokoľvek spoločného americkí agenti. Je to len ďalšia z celého radu lží, ktoré komunisti rozširujú. Pripravili sme svoj únik sami s Truxom, pretože podmery doma boli neznesiteľné.“ K tomu pridalo FEP nasledujúci text, ktorý je už skoro radou: „Prichádzame k vám znovu s posolstvom zo slobodného sveta, aby sme vám povedali pravdu o československom vlaku [...] Konvalinka, Truxa a Dr. Švec pripravovali tento útek dlhé mesiace. Bol to starostlivo pripravený plán a nebol bez nebezpečí. Konali opatrne a vyčkali správny okamih.“

Príbeh „československého vlaku slobody“ bolo možné skvelo použiť v USA na popularizáciu Crusade for Freedom. Na čele propagandy stáli predstavení NCFE (generál Clay, DeWitt Wallace), ktorí v dostupných amerických novinových, rozhlasových a televíznych reklamách, a v menšej časti v reláciách RSE, poskytl miesto dobrodružnému úniku. Útek Konvalinkovcov zverejnil vo svojom májovom čísle r. 1952 aj Reader's Digest, a televízna stanica CBS 23. októbra 1951 večer odvysielala tridsaťminútovú dokumentárnu drámu s názvom „The Train from Czechoslovakia“. V reklamnej prestávke filmu sa na obrazovke objavil hrdina berlínskej leteckej blokády generál Lucius Clay, akoby pokračovateľ príbehu: „Crusade for Freedom vlni postavilo silnú mníchovskú rádiovú stanicu, Rádio Slobodná Európa. Toto je to, čo CFF teraz robí: my sme ten hlas, ktorý každým dňom hlbšie preniká cez železnú oponu.“²³

V prvej etape svojich akcií (v rokoch 1951–1952) FEP rozmýšľalo len o balónových kampaniach, ale potom, od 1953 – rozhodne na nátlak CIA – sa posilnila kombinovaná metóda. Odvtedy relácie RSE dopĺňali a zdôrazňovali kampane vo forme správ, sprievodných relácií, piesní, výziev atď. Napr. československých 10 požiadaviek sprevádzala špeciálna Veto-pesnička v rozhlase.²⁴ Nestalo sa však po prvýkrát, že letákovú kampaň, organizovanú americkou vládou, sprevádzala rozhlasová kampaň. Hlas Ameriky, ktorý vysielal od 13. júla 1942, počas oslobodenia Talianska v r. 1943 už použil takúto zosúladenú kampaň, počas ktorej

22 Friedman, Herbert A.: Free Europe Press Cold War Leaflets. s. 9. <http://www.psywarrior.com/RadioFreeEurope.html> [14.12.2010]

23 Tak generál Clay, ako i majiteľ Reader's Digestu DeWitt Wallace boli členmi predstavenstva NCFE. Podrobnosti o československej vlakovej lúpeži v 1951 pozri Richard Cummings: <http://www.historytimes.com/fresh-perspectives-in-history/20th-century-history/cold-war/603-1951-crusade-for-freedom-and-the-freedom-train> [2010.09.25.]

24 Friedman, Herbert A.: Free Europe Press Cold War Leaflets. s. 17. <http://www.psywarrior.com/RadioFreeEurope.html> [14.12.2010]

rozsypali takmer 35 miliónov letákov, predovšetkým v južnej časti Talianska.²⁵ V prípade RSE prvá rozsiahla kombinovaná kampaň sa podľa Archa Puddingtona odohrala r. 1953 počas robotníckych demonštrácií s názvom Prospero.²⁶ Na prelome mesiacov máj a jún 1953 sa v Československu uskutočnila výmena peňazí²⁷, a Prospero-balóny, ktoré reagovali na túto udalosť, okrem iného prevádzali aj propaganda-bankovky. „Akcia s 1-korunovými falošnými bankovkami“ naznačuje aj to, že organizátori balónových kampaní vedeli rýchlo reagovať. Československá národná rada 30. mája 1953 prijala zákon o menovej reforme, a potom 1. júna 1953 v krajine už aj zaviedli novú menu. S falošnými peniazmi a letákmi museli reagovať rýchlo, aby vedeli podporiť o niekoľko dní nasledujúce pražské, plzenské a ostravské krátkodobé robotnícke nepokoje. Asi o jeden mesiac vyhotovené falošné bankovky tlačili v USA s dobre viditeľným nápisom („Hladová koruna – Dar Sovietskeho zväzu“) urobili ich nevhodnými na použitie, aby dostatočne vzbudili pozornosť, ale aby nespôsobili zmätok.

V rámci kampane Veto, od 1. mája 1954, začali posielat' do Československa časopis Svobodná Evropa; z prvého čísla vyhotovili takmer 1 milión výtlačkov, spolu z neho vyšlo a dostalo sa cez hranice 57 (podľa iných zdrojov 55)²⁸ rôznych čísel. Obozretné plánovanie a realizácia naznačujú, že v novinách použili podobný typ písma, akým sa tlačili zrušené Lidové noviny.²⁹ V poľštine vydali podobnú publikáciu ako Svobodná Evropa s názvom Wolna Europa Biuletyn informacyjny.

Veľkou érou kombinovaných balónových letákových propagandistických kampaní s podporou rozhlasových relácií RSE bol rok 1955 a čiastočne aj r. 1956. Od 12. februára 1955 balóny prepravovali písomné zhrnutie relácií s Jozefom Swiatlom a od februára do mája 1955 do Poľska poslali 260 000 kusov úplného textu románu G. Orwella Zvieracia farma v poľskom jazyku. V júli 1956 nasledoval Chruščovov prejav, tiež vo forme knižky, okrem Poľska aj do Maďarska.³⁰

Počas piatich rokov balóny sa veľmi zmenili, a výkon inžinierov, ktorí ich realizovali, je pozoruhodný aj v dnešnej miere. Potom, ako sa minuli balóny, ktoré zostali z 2. svetovej vojny, viac amerických firiem dostalo poverenie na ich výrobu.

25 Hixson, Walter L.: Parting the Curtain. Propaganda, culture and the Cold War 1945/1961. St. Martin's Press, New York, 1997, s. 3-4.

26 Puddington, Arch: Broadcasting Freedom. The University Press of Kentucky, 2000, s. 62-63.

27 Pecník, Marcel: Menová reforma z 1. júna 1953. In: Šmigel, Michal a kol.: Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku 1918-1989. Banská Bystrica, 2007, s. 195.

28 Friedman, Herbert A.: Free Europe Press Cold War Leaflets. s. 11., 21. <http://www.psywarrior.com/RadioFreeEurope.html> [14.12.2010]

29 Tomek, Prokop: Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa - „Objekt ALFA“. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Sešity 14., 2006, s. 204-205.

30 Friedman, Herbert A.: Free Europe Press Cold War Leaflets. s. 41. <http://www.psywarrior.com/RadioFreeEurope.html> [14.12.2010]

Jednou z nich bola General Mills Inc. Mechanical Division z Minneapolisu, ktorá vyrábala vankúšové balóny. Podľa Davida L. Hollyera, ktorý bol technickým riaditeľom, zodpovedným za balónové akcie, museli čeliť celému radu technických problémov.³¹ Jednou takou výzvou bol výpočet, odhad dráhy letu, a sem patrilo aj vyvinutie ľahkého, ale nepremokavého papiera.³² Napr. Orwellov krátky román sa musel vmestiť do 48 stranovej miniatúrnej publikácie, aby ju bolo možné poslať v 30-kusových zásielkach na jednom balóne. Presné dodanie do cieľa, teda aj pristátie malých škatúl, vrecúšok, vriec, atď., bola zložitá operácia. Každá fáza naplňovania, zaťažovania, spustenia, dodania do cieľa vyžadovala plánovanie a opatrnosť, a hoci ich neustále zdokonaľovali, akcie často zlyhali. Balóny, ktoré boli vystavené napospas vetru, teplote a technickým poruchám, sa od východných hraníc NSR dostali aj na Ukrajinu, ale nezriedka aj v opačnom smere: pristáli napr. na Britských ostrovoch.

Miestne komunistické vedenie v každej krajine odpovedalo protitahmi³³, ale najviac dotknuté Československo sa vyznačovalo svojim agresívnym správaním. Tu vynaložili obrovské úsilie na likvidáciu balónov a zbieranie letákov, a podobne ako v Maďarsku³⁴ zapojili lietadlá vojenského letectva, protivzdušnú obranu, pohotovostný stav pohraničnej stráže, ba pomocou tajnej služby a polície spravili preventívne opatrenia a cez amplióny zastrašovali tých, ktorí by mysleli na pozbieranie a prečítanie letákov. Odpoveď československých úradov bola veľmi podobná tomu, ako počas talianskej kampane Hlasu Ameriky v roku 1943 reagovali nacisti: uložili ťažké tresty tým, ktorí letáky zbierali, a zvýšili technické rušenie rozhlasového vysielania.³⁵ V reláciách RSE nálezcami letákov odporúčali, aby istú časť odovzdali úradom, a ostatné čítali a šíрили – ale v Československu ešte aj to nieslo v sebe veľmi vysoké riziko.³⁶ Aj československá tlač značne využila svoj podiel z protikampane. 1. júna 1955 na titulnej strane Rudého práva písali o „provokatívnych a životu nebezpečných“ balónoch: „Bezočivá provokácia amerických imperialistov proti Československu – posielajú k nám balóny so životu nebezpečnými mechanizmami na palube.“

31 Friedman, Herbert A.: Free Europe Press Cold War Leaflets. s. 43. <http://www.psywarrior.com/RadioFreeEurope.html> [14.12.2010]

32 Henze, Paul B.: RFE's Early Years: Evolution of Broadcast Policy and Evidence of Broadcast Impact. In: Johnson, A. Ross – Parta, R. Eugene (eds): Cold War Broadcastings - Impact on the Soviet Union and Eastern Europe. CEU Press, 2010, s. 14.

33 O reakciách v Maďarsku pozri napr. Révész Béla: A Belügyminisztérium SZER-képe 1955-ben (Obraz Ministerstva vnútra o RSE v r. 1955). Múltunk, 1999/2 (XLIV. roč.), 170-222.

34 Na balóny strieľali aj v Maďarsku. Borhi, László: Containment, Rollback, Liberation or Inaction? The US and Hungary in the 1950s. Journal of Cold War Studies, Volume 1, Issue 3, 1999, s. 95.

35 Hixson, Walter L.: Parting the Curtain. Propaganda, culture and the Cold War 1945/1961. St. Martin's Press, New York, 1997, s. 3-4.

36 Tomek, Prokop: Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa - „Objekt ALFA“. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Sešity 14., 2006, s. 14.

Úspešnej domácej protikampani dobre hrali do kariet tie nehody a škody, ktoré spôsobili balóny a z ktorých tlač starostlivo vyzdvihla naozaj tragické nehody: popáleniny, škody na budovách a na elektrických vedeniach, ohrozenie civilnej leteckej dopravy, atď. Vodíková náplň balónov počas pristátí občas naozaj explodovala. V období r. 1954 – 1956 na území Československa dokumentovali najmenej sedem prípadov, keď – typicky v jesennom a zimnom období – balóny, ktoré narazili do horúcich komínov, vybuchli. Prvé dva v Česku: v októbri r. 1954 na pražskom predmestí Jinonice a v Bohuslaviciach. 3. januára 1955 spôsobil balón nehodu v Lučeneckom okrese na Slovensku v malej dedinke Lehôtka, ktorá sa nachádza asi 10 km na západ od Lučenca, kde po náraze na komín došlo k zraneniu osôb a poškodeniu majetku, pričom balón niesol letáky v maďarčine.³⁷ Viac ľudí sa zranilo od balóna na jeseň r. 1955 v Kežmarku a 6. novembra 1955 Mengusovciach pri Poprade.³⁸ 15. januára 1956 v Drienove (na polceste medzi Košicami a Prešovom) poškodil balón rodinný dom Ladislava Jurčíka, päťdesiatročného železničiara, ktorého manželka i 14-ročný syn utrpeli popáleniny.³⁹ 26. januára 1956 južne od Zvolena v Dobrej Nive sa zranilo sedem osôb, medzi nimi jeden chlapec Ivan Hakel, keď zobral domov jeden balón, ktorý našiel na ulici; ten neskôr explodoval a poškodil aj dom.⁴⁰

Na konci r. 1955 sa v československej tlači stali skoro každodennou témou „nepriateľské balónové provokácie“. V západnej a východnej tlači sa začala vojna čísel o počte, veľkosti a váhe spozorovaných balónov. Vyhlásenia RSE a úradmi pozbierané a odfotografované údaje boli naozaj odlišné. RSE vydalo viacero vyhlásení, ktoré sa niekedy aj medzi sebou dostali do rozporu: „RSE popiera, že by balóny ohrozovali československú leteckú dopravu. [...] Letáky sú zhotovené v rámci bezpečnostnej hraničnej hodnoty, ktorú predpísali civilné letecké úrady USA, a nie sú nebezpečné pre lietadlá [...] Vážia dve libry [cca. 1 kg] a nesú letáky v množstve 200 až 700 ks, a dosiahnu nanajvýš polovicu štandardnej letovej výšky.“⁴¹ Ale pravde väčšmi zodpovedalo, že balóny spravidla štartovali asi s 3000 ks letákov a vážili od niekoľkých kilogramov až do 10 – 15 kg. Naopak, československé úrady to zaokrúhľovali nahor: „Príležitostne je možné spozorovať aj 60-100 balónov [...], na ktoré sú pripevnené balíky veľkosti priemernej skrine [...] Balóny sú priemerne 8 – 10-metrové a sú naplnené výbušným plynom [...] Keďže sú priesvitné, je ťažké ich zbadáť vo vzdušnom priestore,

37 Tomek, Prokop: Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa - „Objekt ALFA“. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Sešity 14., 2006, s. 205-206.

38 Pravda, 1956.02.09., s. 6.

39 Pravda 26. 1. 1956, s. 2.

40 Pravda 28. 1. 1956, s. 2.

41 The Victoria Advocate, January 22, 1956, s. 3.

a o tom ani nehovoriac, aké nebezpečenstvá skrývajú v sebe časovacie mechanizmy, ktoré používajú na rozsypanie letákov.⁴² Zdá sa, že zásielky sa časom stali väčšími a ťažšími, a boli medzi nimi také samospúšťacie konštrukcie, ktoré sypali propagandistický materiál z veľkého otáčavého bubna; ich spadnutie by určite spôsobilo veľké nešťastie.

Československá vláda v mnohých prípadoch poslala protestnú nótu do USA a NSR, a tak sa problematika balónov v druhom polroku r. 1955 rozrástla do medzinárodnej diplomatickej aféry. Vtedy už naša krajina v každej oblasti silne protestovala a prosila o pomoc proti „teroristickým akciám“, ktoré proti nej vykonávajú „rozhlasová spoločnosť Slobodná Európa, ktorá je poverená za doláre vypúšťať vodíkové balóny“, ako i „farizejskí, zdiskreditovaní agenti a zradcovia“.⁴³

Balónové kampane sa skončili v novembri r. 1956. K prehodnoteniu a zrušeniu prispelo viacero faktorov. Jedna z prvých balónovo-letákových akcií smerom na Maďarsko sa odohrávala v prvom premiérskom období Imreho Nagya (1953 – 1955), a táto akcia podľa neskorších vyhodnotení vo veľkom prispela k tomu, že v revolučných dňoch postoj západných diplomatov voči Nagyovi bol neutrálny, ba dokonca nepriateľský. Na druhej strane 18. januára 1956 nad územím Slovenska sa zrútilo československé dopravné lietadlo, a komunistická propaganda pripisovala vinu balónom. Lietadlo typu Douglas DC-3 sa zrútilo 12 km severozápadne od Levoče v katastri dediny Torysky nad východnými výbežkami Tatier. Letelo z Bratislavy do Košíc, ale odklonilo sa od pôvodnej trasy, zrútila sa a všetkých 26 pasažierov zomrelo.⁴⁴ Po tejto udalosti v Československu na istý čas dočasne zrušili nočné letecké linky a viacero západných leteckých spoločností nasledovalo tento príklad.

Prípud DC-3 sa dostal do najvyšších politických kruhov a objavil sa aj v prejave ministra zahraničných vecí Václava Davida, ktorý ho predniesol pred poslancami Varšavskej zmluvy (VZ) na pražskej konferencii politického poradného zboru VZ v januári r. 1956.⁴⁵ Je zaujímavé, že minister zahraničných vecí týždeň a pol po nehode to ešte tak korektne formuloval, že „prípud je v štádiu vyšetrovania“, ale v kontexte svojich slov spojil balóny s haváriou lietadla. A mesiac po nehode⁴⁶ československé úrady už začali tvrdiť, že katastrofu DC-3 spôsobili balóny RSE. Potom ako podľa československého ministra zahraničných vecí balóny „na konci r. 1955 a na začiatku r. 1956 dosiahli nevídané veľkosti“, v mene svojej krajiny 7. februára 1956 sa obrátil na hlavného tajomníka OSN.

42 Pravda, 22. 2. 1956, 2; ako i Pravda 25. 2. 1956, 2.

43 Pravda, 22. 2. 1956, 2; ako i Pravda 26. 2. 1956, 2.

44 Pravda 20. 1. 1956, s. 6.

45 Pravda 29. 1. 1956, s. 2.

46 20. februára 1956 vystúpili s týmto obvinením. The Bonham Daily Favourite, February 21, 1956, s. 1.

Tzv. Davidov telegram, ktorý poslal Dag Hammarskjöldovi a cez neho všetkým členským krajinám OSN, má aj viacero zaujímavostí. David predovšetkým písal o obrovskej veľkosti balónov, a v druhom rade o ich nebezpečnom „výbušnom zariadení“, ktoré spôsobilo tri nehody (spomínal Mengusovce, Drienov a Dobrú Nivu). Vtedy už hovoril „o 16-metrových a viac ako 600 kg vážiach“ balónoch, ktoré majú na palube „dva také automatické fotoaparáty, ktoré umožňujú zistiť zemepisné súradnice“⁴⁷. Ako predtým vždy David aj teraz označil NSR ako miesto štartu a odosielateľom zásielok „isté americké organizácie“.

Československo prípad DC-3 do dvoch mesiacov – 10. marca 1956 – predložilo medzinárodnému tribunálu OSN⁴⁸. No dokumentáciu nehody neodovzdalo americkej strane ani do vyšetrovania prípadu nepovolilo ich zapojenie. Nakoniec po ročnej ťahanici dňa 20. februára 1957 československé ministerstvo zahraničných vecí prípad ukončilo protestnou nótou. Je pravdepodobné, že lietadlo sa zrútilo vinou zlých poveternostných podmienok, zlého technického stavu a výraznej nadváhy nákladu.⁴⁹

Americkí spolupracovníci RSE spojenie rozhlasových a balónovo-letákových kampaní dodatočne nazvali „multimediálnou akciou“. Vďaka balónom, ktoré vyvolali obrovský rozruch, sa meno RSE okrem spoločenského vedomia východnej Európy dostalo aj do amerického. Tá americká tlač, ktorá v lete r. 1950 ešte RSE nazvala „tajnou rádiostanicou“⁵⁰, o dva roky neskôr písala o nej ako o vplyvnej propagandistickej stanici. V r. 1951 RSE ako rádio ani na Východe veľmi neregistrovali ani poslucháči, ani úrady. V prísne tajnom hlásení z 15. septembra 1951 (štyri dni po „veľkej vlakovej lúpeže“) o tom informovali sovietskeho ministra telekomunikácií N. D. Psurtceva, že síce existuje jedna „rádiová stanica, ktorá nazýva seba Slobodnou Európou“, ale tej nepripisujú veľký význam na zozname nebezpečnosti „protipološských západných staníc“, lebo na nej RSE je len na deviatom mieste po Hlase Ameriky, BBC, Rádiu Roma, Rádiu Vatikán, Belehrade, Paríži, Madride a Ankare.⁵¹

47 Pravda 9. 2. 1956, s. 6.

48 Matters before the International Court of Justice during 1956, cases before the court: „Aerial Incident of 10 March 1953, USA vs. Czechoslovakia. United Nations Yearbook 1956. Department of Public Information of the UN, New York, s. 524.

49 Tomek, Prokop: Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa - „Objekt ALFA“. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu, Sešity 14., 2006, 205-208. Příběh nehody vid' ešte Puddington, Arch: Broadcasting Freedom. The University Press of Kentucky, 2000, 70. O leteckých detailoch nehody: <http://aviation-safety.net/database/record.php?id=19560118-0> [2011.01.13.]

50 Middlesboro Daily News, July 10, 1950, s. 3.

51 Document No. 43: 1951. Report on Western Broadcast to Poland and Council of Ministers Decree on Jamming the Broadcast. In: Johnson, A. Ross-Parta, R. Eugene (eds): Cold War Broadcastings - Impact on the Soviet Union and Eastern Europe. CEU Press, 2010, s. 521.

V r. 1953 sa situácia dramaticky zmenila, a je možné s istotou tvrdiť, že balónové kampane do značnej miery dosiahli svoj cieľ. Napr. v súvislosti s československými 10-bodovými požiadavkami asi 5 % voličov poslúchlo odkaz z letákov: oni boli tí, ktorí na vyjadrenie protestu na volebný lístok napísali číslo 10. Z Maďarska pred kampaňou Focus len málo tlačových útokov išlo proti RSE; ale prvý týždeň po začatí Focusu už registrovali 20 útokov. 86 % utečencov z roku 1956 spomínalo „na zahraničné rádiá“ a 21 % „na balóny a letáky“, keď sa ich opýtali, odkiaľ, z čoho dostali správy z vonkajšieho sveta.⁵² Čiže balónové akcie RSE tvorili dôležitú súčasť propagandy.

Zdá sa, že americké vedenie Eisenhower–Dulles si trúfalo a súběžne s letákovými kampaňami začalo vojenské prieskumy, na čo používali zamaskované prieskumné jednotky na meteorologických balónoch. Tieto balóny boli oveľa väčšie ako tie, ktoré sypali letáky. Bolo možné si ich ľahko popliesť, a hlavne v protikampani bolo ľahké spojiť ich škodlivosť s predchádzajúcimi, ktoré väčšinou ľudské životy neohrozovali. Podľa Herberta Friedmana bol Focus (na začiatku r. 1955) posledný veľký balónový projekt, a to sa aj zhoduje so súdobými tlačovými správami, podľa ktorých na konci r. 1955 a na začiatku r. 1956 štartovali prvé „prieskumné lietadlá pozdĺž česko-rakúskych hraníc“⁵³. S veľkou pravdepodobnosťou počas r. 1956 balónová kampaň dostala nový charakter, čo neprinieslo len to, že balóny zastavili, ale aj to, že terčom vojenskej rozvedky namiesto východnej Európy sa stal Sovietsky zväz a hlavne tie jeho oblasti, ktoré boli dôležité z hľadiska jadrového vyzbrojovania. V tomto ohľade rok 1955 bol kľúčovým, lebo to leto v Ženeve Chruščov odmietol myšlienku otvoreného neba, čiže to, že na posilnenie dôvery obidve supermocnosti by mohli vykonávať letecké prieskumy nad územím druhej krajiny.⁵⁴ Dianie v československej protikampani sa práve vtedy začalo meniť. Pritom postupne ustúpili správy o balónových škodách a stále väčší priestor dostávala v tlači diplomatická bitka, na ktorý bol prinútený Sovietsky zväz kvôli zvyšujúcej sa leteckej špionáži nad jeho územím.

Sovietska vláda prvýkrát podala protest 28. septembra 1955 a 4. februára 1956 prvý zástupca sovietskeho ministra zahraničných vecí A. A. Gromyko odovzdal protestnú nótu veľvyslancovi USA Charlesovi E. Bohlenovi. Sovietska vláda v nej tvrdila, že veľké „balóny“ už neštartujú len z územia NSR, ale „aj z takých amerických vojenských leteckých základní, ktoré sa nachádzajú na územiach

52 Friedman, Herbert A.: Free Europe Press Cold War Leaflets. pp. 16-17, 34. <http://www.psywarrior.com/RadioFreeEurope.html> [14.12.2010]

53 Pravda 21. 1. 1956, s. 2.

54 Gaddis, John Lewis: Studená vojna. Sloart, 2006, s. 56.

krajín, ktoré sú susediace so Sovietskym zväzom⁵⁵. V ten istý deň Kemal N. Kavur, turecký veľvyslanec, musel prevziať obdobnú nótu: „Na sovietsko-tureckých hraniciach, v oblasti Nahičevanu a Jerevanu porušili vzdušný priestor Sovietskeho zväzu 300-kg balóny, ktoré prepravovali zariadenie vhodné na letecké fotografovanie, ako i rádioprijímače a vysielajúce.“⁵⁶

Dňa 5. februára 1956 sovietska diplomatická ofenzíva proti NSR pokračovala. Ich veľvyslanec V. A. Zorin navštívil štátneho tajomníka zahraničných vecí Waltera Hallsteina a v mene sovietskej vlády odovzdal mu obdobný protest ako v predošlých dňoch. Rozdiel bol v tom, že nóta pre NSR obsahovala ešte konkrétnejšie náznamy o povahe leteckej špionáže: „V iných prípadoch k balónom sú pripojené také aparáty, ktoré fungujú ako automatické rádio, prijímače a vysielajúce, ako i také fotoaparáty a sady filmov, ktoré počas letu vedú spraviť zábery s prieskumným účelom [...] a ktoré púšťajú americké vojenské organizácie z územia NSR.“⁵⁷

O niekoľko dní neskôr v NSR južne od Würzburgu v Giebelstadte ukázali tlačí letisko, odkiaľ tieto nové typy prieskumných leteckých zariadení, ktoré boli maskované za meteorologické balóny, púšťajú. Prítomný berlínsky spravodajca ČTK písal o „70 m dlhej, obrovskej cigare alebo menšom zeppeline“, ktorému na spodok v jednej „gondole“ pripevnili prístroje, no zástupcovia tlače si ich nemohli obhliadnuť; oficiálne pomenovanie prístroja bolo rádionsonda.⁵⁸ Sovietska tlač a následne aj tlač ostatných komunistických krajín od tej doby občas podávali správy o špionážnych balónoch z najrôznejších miest sveta. Sovietske ministerstvo zahraničných vecí čoskoro na medzinárodnej tlačovej besede oznámilo výsledky novších analýz. Na základe zrušených alebo zajatých balónov sovietski experti zistili: „Špionážne zariadenia boli vyhotovené z jemnej priesvitnej fólie. Vmestí sa do nich okolo 1600 m³ vodíka, ich celková hmotnosť je 650 – 700 kg. [...] K ich vybaveniu patrí jeden fotoaparát s dvomi objektívmi, s veľkými zásobami filmov, jeden rádiotechnický aparát, ako i jedno technické zariadenie, ktoré slúži na určenie geografickej polohy sledovaného územia [...] Prístroj je schopný 7 – 10-denného letu.“⁵⁹

Niet pochýb, že na konci r. 1955 a na začiatku r. 1956 vojenská rozviedka USA začala intenzívnu leteckú špionáž, ktorú však onedlho pozastavila najmenej z dvoch dôvodov: na jednej strane medzinárodné protesty znamenali nátlak, na druhej strane vyvinuli špionážne lietadlo U2 a čoskoro zanikla potreba používať

55 Pravda 7. 2. 1956, s. 4.

56 Pravda 7. 2. 1956, s. 4.

57 Pravda 8. 2. 1956, s. 5.

58 Pravda 10. 2. 1956, s. 2.

59 Pravda 11. 2. 1956, s. 6.

špionážne balóny. Dnes už vieme, že práve vtedy sa začala kariéra veľmi vysoko lietajúceho špionážneho lietadla U2. Prvé lety U2, počas ktorých boli vyhotovené detailné fotografické série, sa uskutočnili práve v r. 1955 nad Sovietskym zväzom, potom nad Strednou Áziou, v lete a na jeseň r. 1956 sa rozšírili na také bojovo-taktické situácie, aká bola Suezská kríza.

Čiže projekt „meteorologických balónov“ čoskoro museli zastaviť. V USA síce sa pokúsili o komunikačnú záchranu, ale to dopadlo veľmi hlúpo: „V balónoch skutočne je rádiopristroj. Ale jeho jediným cieľom je, aby zbieral a posielal na pozemné stanice meteorologické údaje a údaje o kozmickom žiarení. Na balónoch nie je kamera. A keby aj bola, aj tak by nebol spôsob na to, ako aby sme fotografie mohli vziať do ruky. Balóny vo veľkých výškach sa zničia a ich zariadenia pomocou malého padáka pristanú od Sibíri cez Severný pól až po stred Tichého oceánu hocikde.“ Ale americká tlač správne poukázala na to, že Moskva úmyselne spája letákov-balónové a špionážno-balónové akcie: „Všetko tomu nasvedčuje, že najnovšie sovietske kňučanie je čisto ďalšie dramatické predstavenie, aby Kremel' vyjadril svoje vážne obavy v súvislosti s inou, celkom inde smerujúcou balónovou kampaňou; čiže v súvislosti s riadnymi obvyklými propagandistickými balónmi, ktoré nesú letáky smerom na sovietske satelity.“⁶⁰

Sovietska strana vychádzala z toho, že pod egidou Kerstenovho dodatku USA na začiatku päťdesiatych rokov verbovali vojakov a provokovali rôzne pohraničné incidenty v regióne.⁶¹ Tie však postupne prestali a v lete i na jeseň r. 1956 sa skončili aj východoeurópske letákové balónové kampane, prinajmenej smerom cieľových štátov RSE, lebo západonemecký Bundeswehr aj naďalej posielal propagandistické materiály do NDR. Avšak východoeurópska propaganda kým mohla, veci naschvál komolila. Preto to mohla robiť, lebo napriek svojim úspechom balónové kampane spôsobili veľké diplomatické komplikácie. Americkí veľvyslanci, akreditovaní do východnej Európy, balóny nenávideli, lebo permanentne museli nakladať s vehementnými protestmi, ktoré prichádzali na veľvyslanectvá. (Americkí diplomati inak všeobecne pohrdali propagandou vlastnej krajiny ako ničím, čo je nezlučiteľné s prostriedkami vysokej, elitnej diplomacie.) Sovietsky zväz 11. decembra 1956 (pravdepodobne nie nezávisle od diania v Maďarsku) podal u OSN žiadosť, aby organizácia zaradila na denný poriadok svojho 11. zasadacieho obdobia tému „Zasahovanie USA do vnútroštátnych záležitostí ľudových demokracií“.⁶² Na základe toho 28. februára

60 The Telegraph, February 16, 1956, s. 20.

61 Borhi, László: Containment, Rollback, Liberation or Inaction? The US and Hungary in the 1950s. *Journal of Cold War Studies*, Volume 1, Issue 3, 1999, s. 97.

62 United Nations Yearbook 1956. Department of Public Information of the UN, New York, s. 145.

1957 sa uskutočnila podrobná diskusia na plenárnej schôdzi OSN, ktorá vlastne zhrnula stanovisko dvoch veľmocí a Československa o mediálnych propagandistických udalostiach z predošlých päť-šesť rokov.⁶³

Vo svojom útočnom prejave V.V. Kuznecov medzi inými menovite vymenoval „ideologické rozvrtné centrá“ USA: American Committee for Liberation, Committee for Free Europe, Crusade for Freedom, Citizens Foreign Relations Committee, ktorých „konečným cieľom je zavrnutie sovietskeho režimu vo východnej Európe“⁶⁴. Josef Ullrich, československý vyslanec pri OSN veľa hovoril o propagandistických akciách, ktoré boli namierené proti jeho krajine. Je nápadné, že pred širokou medzinárodnou verejnosťou ani jedným slovom nespomínal incident DC-3, ktorý sa stal pred rokom: „Československé úrady disponujú hojným množstvom údajov a dôkazov o činnosti rozvedky Spojených štátov amerických proti Československu. [...] V činnosti proti štátom so socialistickým systémom dôležitú úlohu hrajú niektoré americké tzv. súkromné organizácie, ako Committee for Free Europe, alebo tzv. Crusade for Freedom, alebo rádiová stanica Free Europe Committee, tzv. Radio Free Europe. [...] USA svoje nepriateľské akcie proti Československu [...] vykonáva štartovaním balónov. [...] Tieto balóny rozhadzujú také letáky nad územím Československa, ktoré obsahujú podvrtné materiály proti existujúcemu sociálnemu poriadku v Československu a proti legitímnej československej vláde.“⁶⁵

Diskusia poskytla príležitosť aj Henrymu Cabotovi Lodgeovi, americkému vyslancovi pri OSN, aby zopakoval už vtedy skoro desaťročné stanovisko USA ohľadne východnej Európy: „Nárok totálnej kontroly komunistických systémov nad ľudským telom a dušou [...] viedol k tomu obmedzeniu myšlienkovej a informačnej slobody, ktoré Sovietsky zväz stvoril vo východnej Európe. Cenzúra tlače, rušenie rozhlasových staníc, cestovné obmedzenia, pohraničná stráž, prepísanie histórie a falšovanie správ – to je tá poľutovaniahodná situácia, ktorá vo východnej Európe v súčasnej dobe existuje.“⁶⁶ Návrh na rozhodnutie odsúdiť USA, ktorý podal Sovietsky zväz, nakoniec neprešiel, ale o to zaujímavejšie je, že na túto diskusiu v OSN prišiel rad vtedy, keď v podstate sa už všetko sa skončilo.

63 United Nations General Assembly, Eleventh Session, Official Records. Plenary meeting 663rd, Thursday, 28 February 1957, s. 1242.

64 United Nations General Assembly, Eleventh Session, Official Records. Plenary meeting 663rd, Thursday, 28 February 1957, p. 1242. United Nations Yearbook 1956. Department of Public Information of the UN, New York, s. 526.

65 United Nations General Assembly, Eleventh Session, Official Records. Plenary meeting 663rd, Thursday, 28 February 1957, p. 1244. United Nations Yearbook 1956. Department of Public Information of the UN, New York, s. 525.

66 United Nations General Assembly, Eleventh Session, Official Records. Plenary meeting 663rd, Thursday, 28 February 1957, s. 1245.

Balónové kampane smerujúce do východnej Európy sa neskončili kvôli mezinárodným diplomatickým assaustom alebo kvôli „odhaleniam“.⁶⁷ Hlavne preto, lebo balónové akcie nielen v cieľových krajinách slúžili na zahraničnopolitické ciele, ale sa výborne hodili aj na vnútropolitické ciele amerických politikov na začiatku studenej vojny. To dokazuje aj to, že New York Herald Tribune súčasne so štartom prvých balónov 14. augusta 1951 vlastne verejne oznámil začiatok balónových akcií⁶⁸. Jeden z prominentov Republikánskej strany Harold E. Stassen bol osobne prítomný pri štarte prvých balónov na lúke pri nemeckom Regensbergu.⁶⁹ Zo strany NCFE a CIA bolo logickým krokom, že do akcie zapojili aj nové RSE, lebo tým mohli perfektne potvrdiť oprávnenosť tejto protikomunistickej rozhlasovej stanice. Časy sa však zmenili a od 60. rokov pozornosť sa stále väčšmi obracala na tajné akcie pašovania kníh.⁷⁰

Spojenie rádia s balónovými akciami prinieslo však aj negatívne dôsledky. Agresívna protikomunistická propaganda zašla príďaleko. Napr. na letákoch, ktoré rozoberali príbeh československej vlakovej lúpeže, sa nepísalo len o detailoch prípadu, ale aj takéto veci: „Jedinými teroristami sú tu komunisti, jedinými cudzincami sú tí, ktorí k nám prichádzajú z Ruska.“⁷¹; „Sovietsky zväz stále slabne. Len tí prežijú, ktorí včas sa odtrhnú od komunistického vlečného člna. V slobodnom svete vaši priatelia všade sú s vami. Všetku moc ľudu!“⁷² Takéto a podobné frázy nepôsobili ani na mierne rusofilné české a slovenské obyvateľstvo, ani na každodennú propagandu s patričným dešpektom počúvajúcich východoeurópskych mediálnych spotrebiteľov. Nanajvýš v Československu vynikajúco bolo možné balónmi ukázať, že „imperialistický nepriateľ zasahuje do našich vnútorných záležitostí“. Tým sa výrazne poškodila dôveryhodnosť rádia. Československí propagandisti nevynechali nijaké možnosti na odvetu. Na pomery dobového mediálneho sveta s prekvapujúcou vynaliezavosťou a rýchlosťou na konci januára r. 1956 v budove pražskej ČTK usporiadali výstavu balónov pre domácich a zahraničných novinárov (neskôr aj pre širšiu verejnosť), vystavili

67 Puddington, Arch: Broadcasting Freedom. The University Press of Kentucky, 2000, s. 61-63. Jankovský-Drážďanský, Karel: Svobodná Evropa...a nyní se už hlásí o slovo Karel Jankovský-Drážďanský. Papyrus, 1995, s. 17.

68 Tomek, Prokop: Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa - „Objekt ALFA“. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu, Sešity 14., 2006, s. 203.

69 Puddington, Arch: Broadcasting Freedom. The University Press of Kentucky, 2000, s. 62.; Prescott Evening Courier, Aug 17, 1951, s. 3. Written by Drew Pearson; The Rock Hill Herald, Sept 6, 1951, s. 6.

70 O tajnej akcii pašovania kníh do východnej Európy, ktorej sa zúčastnila aj CIA, viď Alfred A. Reich: Hot Books in the Cold War. CEU Press, 2013.

71 Puddington, Arch: Broadcasting Freedom. The University Press of Kentucky, 2000, s. 62.

72 Friedman, Herbert A.: Free Europe Press Cold War Leaflets. s. 13., <http://www.psywarrior.com/RadioFreeEurope.html> [14.12.2010]

tu 120-150-180-kg ťažké „nebeské zásielky“⁷³. „Protiúder“ v ústrednom denníku sprevádzala obrazová a zveršovaná protikampaň, ktorá si nápadne vybrala jedno nemenované rádio, pričom pokojný, poctivý socialistický život porovnávala s biednym západným životom „otrokov dolára“.⁷⁴

Organizátori balónových kampaní museli vziať na vedomie, že vážne sa zmenila a po jeseni r. 1956 zvlášť stíchla vnútorná nálada v cieľových krajinách. Keď Ferdinanda Peroutku sa opýtali politickí koordinátori stanice r. 1957, aká by mala byť podľa neho nová línia RSE, Peroutka odpovedal otázkou: Čo chcú Američania? Chcú alebo nechcú podnecovať vzburu v cieľových krajinách? Mnohí boli veľmi skeptickí v tom ohľade, že by východoeurópske poslucháčstvo – po trpkých skúsenostiach z rokov 1953 a 1956 – bol ochotné hocijkého otvoreného odporu.⁷⁵

73 Pravda 29. 1. 1956, s. 6; ako i Pravda 23. 2. 1956, s. 3.

74 Pravda 4. 2. 1956, s. 7.; slová: Ján Turis, kresba: Alexander Richter. O povahe dobovej československej propagandy pozri Zavacká, Marína: *Picturing the World Abroad: Official Domestic Propaganda in Czechoslovakia 1956–1962*. In: Mueller, Wolfgang – Portmann, Michael (eds.): *Osteuropa vom Weltkrieg zur Wende*. Wien: Verlag der ÖAW, 2006, 209–217; ako i Zavacká, Marína: *Kto žije za ostnatým drôtom? Oficiálna zahraničnopolitická propaganda na Slovensku, 1956 – 1962: Teórie, politické smernice a spoločenská prax*. Bratislava: Veda, 2005.

75 Puddington, Arch: *Broadcasting Freedom*. The University Press of Kentucky, 2000, s. 115.